

Rozgonyiné Molnár Emma

Magister Emerita SZTE Juhász Gyula Pedagógusképző Kar

ORCID:0009-0007-4567-3531

Szecessziós látásmód az irodalomban és a képzőművészetben

Multimedialitás Lesznai Anna művészetében

A szecessziót mint művészeti irányzatot elemző elméleti munkák globális, átfogó képet adnak erről az összetett, dekoratív jellemzőket hordozó, minden művészeti ágra kiterjedő irányzatról; ugyanakkor részletezik is algoritmusokra bontva az egyes szecessziós jellemzőket, sőt az egyes művészeti ágakban megjelenő szecessziós vonásokat. Meghatározó figyelmet érdemel az a megállapítás, hogy „az irányzat fontos jellemzője a műfajok újra egyesítésének az összművészetként (*Gesamkunstwerk*) érvényesülő stílus létrehozásának igénye volt” (MNLex 2003). A cél továbbá „a különböző művészeti ágaknak egy alkotáson belüli funkcionális egysége” (VilIrllex 1992: 200), illetve ennek az egységnek a megteremtése. Szabó Zoltán – hivatkozva Bencze (1989) tanulmányára – ezt írja: „a szecesszióban a művészetek – irodalom, képzőművészet, iparművészet, építészet, zene, tánc, színművészet összefonódnak” (Szabó 2002: 258).

A szecessziós nézőszög és megjelenési forma rokon a különböző művészeti ágakban pl. a befelé fordulás, menekülés, a misztikum kedvelése, a kedélyállapot hullámozása, továbbá a természetmítosz, formailag a túldíszítettség a színek kavalkádja, vonalak indázása, stb.

Mindezt sajátosan demonstrálja Lesznai Anna (1885–1966) művészete. A tény, hogy költő, író, ipar- és festőművész egy személyben, kinek sokoldalú alkotói tehetségét bizonyítja, hogy a jelzett művészeti ágak mindegyikében maradandóan hívta fel magára a figyelmet. Verses- és mesekötetei, regénye jelent meg, iparművészeti munkáival, tervrajzaival rangos kiállításokon szerepelt, és festményeit a Nemzeti Szalon tárlatán mutatták be, méltán elismerhetjük tehetségét annak ellenére, hogy a szélesebb közvélemény nem sokat tud műveiről, alkotói pályájáról.

Magam azért tartom a munkásságát figyelemre méltónak, mert több művészeti ágat ötvözve jelennek meg mintegy folyamatáramlatként a szecessziós jegyeket hordozó művei. Írta a szöveget, pl. a mesét, és rajzolta is. Nem nevezem illusztrációnak, mert úgy ítélem meg, hogy közlendője egyrészt verbális, írott formában, másrészt egy másik vizuális síkon rajzos, festett formában manifesztálódik. A multimedialitás megjelenítést (Petőfi, Benke 2002) itt tehát az irodalomnak és a képzőművészetnek mint médiumoknak együttes előfordulása adja. De ha nem egyetlen műalkotásban fordul elő, akkor is jelen van, meghatározó vörös fonalként a versekben, prózában és a vele párhuzamosan megjelenő ipar- és képzőművészeti munkákban mint a művész kifejezési formája. Ilyen Lesznainál a természetimádat, a kert motívum, a virágok, a fák, a gyümölcsök, tárgyak, illatok, amelyek szinte minden műalkotásában (versében és prózában egyaránt) megjelennek. Nem csak kivételesen szép gyermekkorának része a körtvélyesi kúria körül elterülő park, de egész életének alapszimbóluma. Nem bonyolult metaforákban, hanem gyakran síkban vetülnek egymás mellé a szövegben a természetet ábrázoló lexéma, szintagma és mondathalmazok. Ugyanúgy, mint a színes, dús virágcsokrok, párnahuzat- és könyvcímlap-tervek, meseillusztrációk (1., 2. kép).

1. kép Rusztikus csokor öblös vázában (Lesznai–Képeskönyv 21.)

2. kép Ady-kötet címlapja (Petőfi Irodalmi Múzeum¹)

Mint alkotó, egyé válik a természettel, a kerttel, s általában a valóság dolgaival (jellegzetes Lesznai-vonás). Ezt írja:

„Televény, elér tehozzád, megpihen rajtad a kezem
Tér nincs köztetek s köztem: világ gyümölcsei, dolgok
Tér nincs, viszony nincs, csak boldog egymáshozérés”

(Dolgok öröme)

¹ <https://pim.hu/en/node/47175> Utolsó letöltés: 2023. 08. 24.

Tehát tapinthatóan ő is része a valóságnak. Természetimádatában – a kert kiemelkedik a környezethalmazból, fölé magasul és meghatározó érték lesz. A valóság mellett szimbólummá is válik az Édenkert–kert párhuzam, ahonnan indul a művész, és gondolatban mindig visszatér. Életének eseményeit úgy jeleníti meg, amint közelebb vagy távolabb kerül a kerttől a harmonikus, vágott ifjúkor színhelyétől

Az *Ajánlás a kertnek*-ben olvashatjuk:

„Amit tőled kaptam: mások kérve kérik.
Amit másutt vetnek: mind tebenned érik.
Amit láttam, tettem, tanultam és adtam,
Mind körülém gyűlik a lesznei napban
Ha kertem nem volna, bizony én sem volnék
Néma hullámokban nyomtalan omolnék”

(Ajánlás a kertnek)

A ritmus, a lüktetés és a „hullámozás”, „omlás” a versszöveg szecessziós formai jegye.

A kert antropomorfizálva ezer színnel pompázik a *Nyári bál* című versben. Rajzaiban is következetesen megjelennek a természetből vett díszítő elemek, ez a vers is olyan, mint egy rajz:

„Illatok lihegve szállnak
Zsúfolt zsályák kiabálnak
Virágok gyümölcsbe válnak
Kering a nyári bál
Rigó ring zengő ágon,
Méh zizeg mézszirmú vágyon
Tücsök szól éber gypágyon
Édeni élő kert.”

(Nyári bál)

Az illat, a virág, a hangok, a keringő mozgás jelenlétét – mind a szecesszió nyelvi jegyei. Szavakkal érzékelteti a legmélyebb érzelmet, amely a kedveséhez köti, egybeveti a kert iránti vonzalmával, a válasz a *Másfajta szívemről* című versben összegződik:

„Mert jobban szeretem nálad
A zöld lesznei tájat.
A tarka díszű kertet,
Melyet mint rakott tálat,
Dús gyümölcscsel kevertet,
Sokszínű dús virággal,
Nyújt ég felé a domb.”

„Hadd szeresselek együtt
A földdel és a széllel,
Az örökifjan térő
Halhatatlan falevéllal
A nappal és a dérral
Mely fűrészi a fákat.”

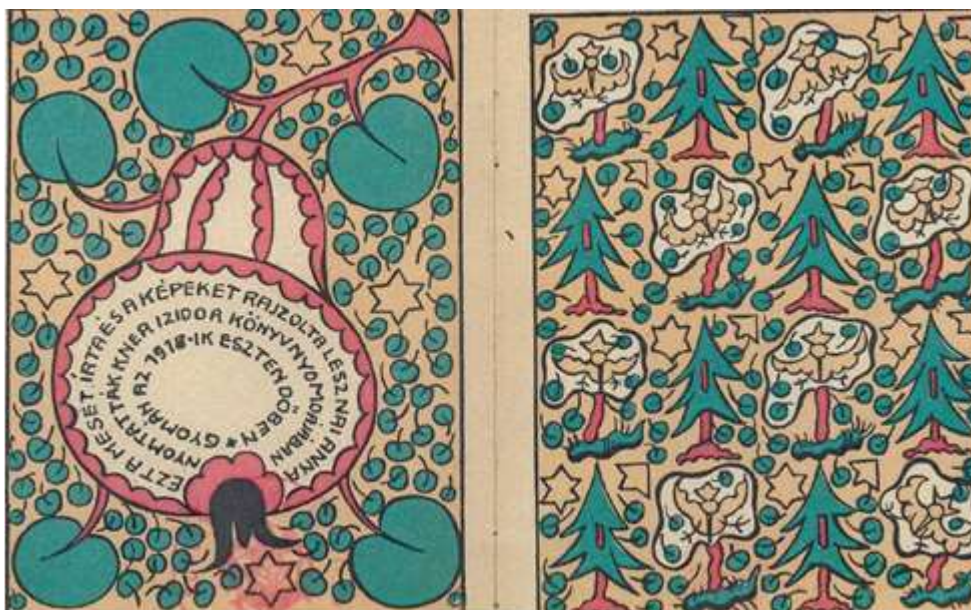
(Másfajta szívemről)

E sorok képiségüket tekintve konvergensek az ebből a korszakból való képzőművészeti alkotásokkal, népi ihletésű hímzéstervekkel, könyvdíszekkel, címlapokkal – megannyi élővirág, stilizált virág, kagyló alakú vázában, dús sűrű csokrok sok színnel, (lásd 1. és 2. kép). A verbális megjelenítés mellett rajzolt hímzésterveken pontosan előírja az alkalmazható színeket, a hímzéshez használható fonalak színét (3. és 4. kép).

3. kép Matyó virágcsendélet zöld kagylóvázában (Lesznai–Képeskönyv 23.)

4. kép Körte stilizált levelekkel (Mese a bútorokról és a kislőról – belső borító)

Életrajzi regényében is – *Kezdetben volt a kert* – ezt az egész életét befolyásoló kötődést emeli mindenek fölé. A kert globális térként jelenik meg a főhős számára (Lizó az írónő maga), ugyanakkor minden apró részlet önálló életet él. Nem a kert szabályos leírása, hanem az élő növények látványának a hatásleírása az, ami megkapó és hangulatot teremtő:

„Legelőbb volt a kert. Nagy volt, sohasem lehetett végire érni. ...

... A fák nagyon magasak voltak. Minden fűnek, virágnak – a gyümölcsről nem is szólva – más-más íze volt...

Egyáltalán nem Lizóval estek csudák, hanem a kerttel. A zsálya olyan kicsi volt rá kellett hajolni, hogy kibújt-e már: aztán mindjárt olyan magas lett, mint Lizó, alá lehetett mászni. Piros a zsálya, piros a rózsza, piros az eper. Az oroszlánfű sárga, de bele lehet nézni, a napba nem lehet csak este, mikor piros. Mikor sárga nem lehet.

A természet változásának csodáját is, mi másban, mint a kertben éli meg:

„...de egyszerre csak elállt a szava. Feje felett az öreg juharfa megváltozott. Nem szép zöld... de sárga lett, ragyogó sárga, mint a nap. Sárga, idegen, hatalmas. Szél fújt, a levelek leestek a földre, a föld is sárga lett Lizó körül.

Félelmes és borzasztó, hogy a fa megváltozott. Hiába mesélte aztán a dada, hogy a fák tavaly is megsárgultak ősszel. Maradjon minden úgy, ahogy van... különben Lizó fél. Félni nem jó...

Kezdetben a kert volt, a gyönyörű ízek és színek – és a félelem”

(Kezdetben volt a kert I. 216.)

A fájdalom a feszültség feloldására is gyógyír volt a kert:

„De feljebb, a száraz réten, minden fűszálnak hangja támadt, tücskök serege ciripelt. S még feljebb a gesztenyék sötét karaja, a fenyők fekete lándzsái közül ibolyakék égfalatkak szakadoztak elő millió csillaggal. Az éjszaka kertje elárasztott és elmosott minden emberi gondot”

(Kezdetben volt a kert I. 524.)

Minden, ami szép és jó volt, az a kerthez kötődik (a regényben Liszka – a valóságban Körtvélyes):

„Nálunk Liskán olyan, mintha ezer éve volnánk egy tündérkertben, ahol mindig vasárnap van. De ha egyszer egy gonosz boszorka ránk eresztené a hétfőt, akkor el muszájna menekülni innen. Ezért mindig félttem Liskát, amióta csak emlékszem...”

(Kezdetben volt a kert I. 340-41.)

Szeccessziós művészi látásmódjának a természethez állhatatos kötődés az egyik – talán a legfontosabb – motiváló tényezője.

Írásainak és képzőművészeti – iparművészeti tevékenységének lenyomata a *Lesznai-Képeskönyv* (a Corvina Kiadót dicséri), mely főleg a 20. század első évtizedében megjelent alkotásokban demonstrálja mindhárom művészeti ágban a legátfogóbban a szeccessziós vonásokat – úgy a téma, az optika, mint a formai megvalósítás tekintetében (1. 2. kép).

Lesznai Anna meséket is írt pl. *A kis pillangó utazása Lesznán és a szomszédos tündérorszámban; Mese az eperszemnyi szívről; Mese a bútorokról és a kislőről* stb., és rajzokat is készített a mesékhez. Fantáziavilágának kettős kódolása ez a választott kifejezőmód. Írta és rajzolta is a meséket.

A mese a kislőről... tanmese, önálló kötetben jelent meg 1918-ban Kner Izidor nyomdájában, Gyomán. A kötetet fiának ajándékba készítette az író (5. kép).

5. kép Címlap *Mese a bútorokról és a kislőről*

Szerkeszési koncepció, hogy az írott oldalt mindig kép követi (a könyv nagysága 15x11 cm).

Péterke, a mese hőse bicskával farigcsálja, rongálja a bútorokat, elcsúfítja a faragott díszeket, a mives régi darabokat. Az erdő, a fák, a természet megleckézteti, sőt megjavítja a fiút, aki asztalos mesterséget tanul, egy remeket készít és csodák is történnek vele.

A különböző tárgyakat, mesealakokat rajzban jeleníti meg az író, a szavakkal szecessziós képet fest róluk.

„Egészen sötét volt a szoba, mikor egyszerre csak a zsalugáter résén által bejött egy csillagmadár; két aranylábon járt mint egy kanári. A kis csillagmadár leült Péterke tenyerébe...

„Mentek, mendegéltek tovább Péterke és a csillagmadár. Tágult a faszor, világosabb is lett. Ezer meg ezer csillagmadár szállott a faágak közé, ott fickándoztak és csillogtak.” (6. kép)

6. kép Mentek, mendegéltek Péterke és a csillagmadár (Mese a bútorokról és a kisleányról 9)

Az utóbbi jelenetet színes képen is ábrázolja vonalvezetése, színvilága szecessziós jellegű csakúgy, mint az írásban megjelenített szövegé. A kerek lombú fák, az aránytalanul nagy arany színű madarak, virágok, azaz a szöveg és a kép összehangoltak, és ugyanakkor egymás kiegészítői. A leírás alapján is elképzelhető az a remekbe készült ág, mellyel Péterkének mesterségbeli tudását kellett megmutatnia (7. kép):

7. kép Elkészült az ág. Gyönyörű szép volt szemre. (Mese a bútorokról és a kisleányról 23)

„Már csak egy teliholdas éjjel választotta el Péterkét a hét esztendő hét teljes nap leteltétől, mikor elkészült az ágy. Gyönyörű szép volt szemre, szívalakú a hatalmas négy lába, tulipános az oldala és olyan az egész formája, mint valami óriási bölcső. Pompás fekvés esett benne és szelíden ringott mihelyst beléfeküdt valaki.

A színes rajzon még többet is mutat a művész, mint amit leírt szóval: az ágy közepén a csillagmadár, a földön bicska, a körtefa levele és egy körtéje is! A padozaton a faforgács stilizált vonalvezetésű könyvdísznek is beillő ábrák sokasága, és népies ihletésű tulipánok az ágy faragott díszei, hajlított vonalvezetés mellett a függőlegesen és vízszintesen az elvégzett munka rendjét, a feladat teljesítése teremtette harmóniát sugallják.

Külön szót érdemel a színes borítólappal – első és hátsó borítólappal – s a belső címlappal, illetve a hátsó borítólappal belső része. A rajzokon minden hajlik, kunkorodik, arányaiban is a tartalmat és nem a valóságot emeli ki, pl. a címlapon (5. kép) a stilizált körtefa, „S” alakú törzssel, a törzs harmadának megfelelő nagyságú körtékkel és óriási, szinte szív alakú levelekkel. A fa lombjában van elhelyezve a cím. Olyan az egész fa mintha a földdel, fűvel együtt kivették volna a helyéről, és címlapra helyezték volna. Ezzel kerül a valóságból a mesébe a történet. Nemcsak a címben, vagyis az írott szövegben van kiemelve a mese, hanem a rajzos megjelenítés is ezt a (6. 7. kép) hangsúlyozza.

Az első és hátsó borító belső része is tele van rajzzal (4. kép) mesefenyővel, mesébe illő lombos fával, az utóbbi mindegyikén ott a csillagmadár. A fák közötti részt levelek, csillagok töltik ki, olyan, mint egy színes szőttes; nincs benne kihasználatlan felület. A belső címlapon az ajánlás olvasható: „Ezt a mesét az én fiamnak ajándékozom” (8. kép).

8. kép Mese a bútorokról és a kisfiúról – belső címlap

Ez a könyvecske a művész fantáziájának két síkon történő megjelenítése. Egy komplexebb elemzés teljesebb képet adna, jobban hitelesítve a kettős kódolás értékét. Egy ilyen jellegű munka különböző művészeti ágakban való jártasságot is igényelne. Az itt bemutatott elemzések csak töredékek, a probléma felvetésének szintjén és szándékával. Csak vázlatok, a vizsgálati lehetőségekre irányítják a figyelmet.

Összegezve: Lesznai Anna művészetét „a szecesszió megkésett hazai hajtásának” nevezi a művészettörténész (Szabadi Judit 1978: 95) de a szecesszió tartalmi, formai jegyei áthatják egymással társulva az alkotó egész művészi karakterét. Stílusának meghatározója lehet egy irányzat – itt a szecesszió – uralkodó jegyként.

Az irodalom és a képzőművészet együttes előfordulása mindenképpen figyelmet érdemel mind a látásmód, mind a formai megvalósítás tekintetében. A világ megjelenítése a művész érzelmi szűrőjén keresztül egységet, ugyanakkor széttagolhatóságot mutat, megőrizve az univerzum összefüggő egyetemességének axiómáját.

Irodalom

- Bencze L. (1989). A szecesszió nyelvi stílusjegyei. In: Fábián P., Szatmári I. (szerk.). *Tanulmányok a századforduló stílustörekvéseiről*. 238–244.
- Gergely T. (1978 szerk.). *Lesznai–Képeskönyv*. Corvina Kiadó.
- Lesznai A. (1918). *Mese a bútorokról és a kisfiúról*. Gyoma, Kner Nyomda
- Lesznai A. (1959). Önéletrajz. In: *Dolgoz öröme*. Szépirodalmi Könyvkiadó 7–8.)
- Lesznai A. (1966). *Kezdetben volt a kert*. Szépirodalmi Kiadó I-II.
- Lesznai A. (1967). *Köd előttem, köd utánam*. Szépirodalmi Kiadó.
- Lesznai A. (1985). *Dolgoz öröme*. Szépirodalmi Kiadó.
- MNLex – Magyar Nagylexikon (2003). Szecesszió szócikk
- Petőfi S. J., Benkes Zs. (2002). *A multimédiális szövegek megközelítése*. Iskolakultúra Könyvek 11. Pécs.
- Pók L. (1977 szerk.) *A szecesszió*. Gondolat Kiadó
- Szabadi J.: Lesznai Anna a festő és iparművész. In: Gergely T. (1978 szerk.). *Lesznai–Képeskönyv*. Corvina Kiadó 89–95.
- Szabó Z. (2002). Az indázás stílusformái. In: Szabó Z. (szerk.). *Arany-alapra arannyal*. Tinta Kiadó. 264–282.
- Vezér E. (1978). Lesznai Anna költői világa. In: Gergely T. (szerk.). *Lesznai–Képeskönyv*. Corvina Kiadó. 81–88.
- Vezér E. (1979). *Lesznai Anna élete*. Kossuth Könyvkiadó.
- VilIrLex – Világirodalmi Lexikon (1992). *Szecesszió szócikk*. 14 kötet: 200 (Pór Péter)